

KÖY TETKİKLERİNDE KULLANILACAK METODLAR HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

Mümtaz Turhan

Bugün psikoloji ve sosyal psikolojide kullanılan metodlar içtimâî ilimlerin diğer kollarında, bilhassa sosyolojide de tatbik edilmeğe başlanmıştır. Tecrübeli, anlayışlı mütehasısların ellerinde dikkat ve itina ile kullanılan bu metodlardan tatmin edici neticeler alınmaktadır. Bir vakitler içtimâî ilimlerin başlıca gailelerinden birini teşkil eden metod meselesi halledilmiş sayılabilir. Bununla beraber içtimâî ilimlerin bu metodları, sahilik bakımından hâlâ onları kullanan şahsa bağı kalmaktadır. Tabiat ilimlerinde olduğu gibi metodlar onları kullananandan müstakil olamamış, araştırmacıya tabi olmaktan henüz tamamiyle kurtarılamamıştır. Onun için mahir, tecrübeli bilhassa anlayışlı bir araştırmacının varlığı, tetkikin en esaslı şartlarından biri olarak kalmakta devam ediyor. Sadece metodları en ince teferruatına kadar sırasıyla öğrenip nazari olarak nasıl kullanılacağını bilmek, hattâ seminelerde tatbik etmek, tabiat ilimlerinde olduğu gibi kâfi gelmemektedir. Metodların bu tarzda bilinmesi esas olmakla beraber kullananın da o sahanın mütehasısı, mahir, tecrübeli ve anlayışlı olması veya araştırmalarının onun nezareti altında cereyan etmesi şarttır. Binaenaleyh metodların görünüşteki sadeliğine, birçok testlerde veya istatistik mahiyette malûmat toplamakta olduğu gibi basitliğe aldanarak bunların herkes tarafından geliş güzel kullanılabileceğini zannetmemelidir. Bu itibarla metodolojiye ait her dersin başında talebelerin dikkati hocaları tarafından bu noktaya çekilir. Metodlardan elde edilen neticelerin bilhassa testlerin geçerlik ve güvenirlik bahsinde ısrarla bu nokta üzerinde durulur. İçtimâî ilimlerde kullanılan metodlarla tabiat ilimlerinin metodları, araştırma ve ölçü vasıtaları karşılaştırılır, neticede aradaki farkın metodlardan ziyade tatbik edilen mevzulardan ileri geldiği belirtilir.

Hakikatta tabiat ilimlerinde kullanılan metodlar, biolojinin bazı sahalari istisna edilirse umumiyetle cansız ve yalnız haricî tesirler altında değişen cisimlere veya bunlar arasında cereyan eden hadiselere tatbik olunur. Tabiat ilimlerinde haricî tesirler daima kontrol edilebilir bir hale getirilebildiğinden tecrübe şartları sabit tutulabilmektedir. Binaenaleyh tekrarlanan tecrübelerin neticelerinde büyük farklar görülmez.

Halbuki psikolojide ve diğ er iç tım aî ilimlerde kullanılan metodlar yalnız harici tesirlerle değı l iç ten gelen motivlerle bir anı diğ erine uymayan ve birbirine benzemeyen ferdlere, situvasyondan situvasyona, topluluktan topluluğ a değı ŝ en şahıslara, birç ok cihetlerden birbirinden ayrılan guruplara ve bunların mensuplarına tatbik edilmektedir.

İ ŝ te büt ün bu iç ve dı ŝ faktörleri, karşılıklı tesirleri birer birer tecrid hattâ tesbit ve tayin etmek imkânsız denecek derecede güç olduğ undan ince teferuatı ve muhtelif amilleri gözönünde tutmaya çalı ŝ an “mütehavvillerin tahlili” metodunun tatbikine rağ men iç tım aî hâdiselerin mudil karakteri, araştırma bakımından lâyıkiyle karşılanamamaktadır. Onun için araştırıcının sezış ve anlayı ŝ ı, tecrübe ve mahareti tetkiklerin sahih ve salim olması hususunda hâlâ birinci derecede bir rol oynamaktadır.

Umumi olarak gözönünde tutulması icabedē n bu noktaların yanında Türk köylerinde tetkiklerde bulunacak bir araştırıcının nazarı itibare almak mecburiyetinde olduğ u diğ er bazı güçlükler daha vardır. Bunların başında Türk köylüsünün yabancılara bilhassa memur ve münevverlere karşı güvensizliğı gelir. Ona göre her münevver, köylüyü istismar etmek üzere hükümet tarafından gönderilmiş bir ajandır. Böyle olmadığı kısa bir müddet sonra meydana çıksa bile yine o ziyaretçiye karşı itimatsızlığını muhafaza eder. Uzun asırların mahsulü olan bu şüphe ve itimatsızlığı az bir zamanda ortadan kaldırmaya imkân yoktur. Onun için araştırıcının bu hususta anlayı ŝ lı ve sabırlı olması şarttır. Bundan başka aynı millete mensup olmasına rağ men birbirinden tamamiyle farklı yaşayış ve düşünüş tarzına, bu itibarla ayrı iki kültüre mensup bu insanların (araştırıcı ile köylülerin) birbirini lâyıkiyle anlamaları da güçtür. Bu yüzden iç tım aî araştırmaların esas unsurlarından birini teşkil eden karşılıklı yardım, müşterek faaliyet (kolaborasyon) her iki tarafın iyi niyetlerine rağ men çok defa tahakkuk edemez. Zira köylü istenilen malûmatı vermeğ e hazır olsa bile ekseriya ona ya sahip değı ldir veya bildiğini bilmez, onu ifade edemez. Bu vaziyette alınan malûmatın lâlettayin bir cevaptan başka bir kıymeti olmadığını, sorulmuş bir suali sırf cevapsız bırakmamak için verilmiş olduğ unu araştırıcı gözönünde tutabilmelidir.

Bazen de sorulan suallerin uzak veya yakın, doğ rudan doğ ruya yahut dolayısıyla şahsını (yaşayış tarzı, geliri, arazi miktarı, malları vesaireyi) alâ kadar etmesi onu şüpheye düşürmekte, itimatsızlığını ya tahrik etmekte veva arttırmaktadır. Bu vaziyetlerde alınan malûmatı ihtiyatla karşılamak lâzımdır. Suallerin tamamı ile gayri şahsi olduğ u hallerde-bile araştırıcının takınacağı tavrın alınan cevaplar üzerinde büyük bir tesiri olduğ u görülüyor.

Nitekim Manyas gölü kenarında bulunan Kocagöl’de araştırmalarda bu-

lunduğumuz sırada sık sık yakın köylere de gidiyorduk. Bu ziyaretlerde köylü tarafından iyi tanınan, itimada lâyık, itibarlı bir rehberin büyük bir faydası olduğunu kısa bir zamanda keşif etmiştik. Bu rehberin köylülerin sevdiği, saydığı komşu köylerden birine mensup olması, herhangi bir devlet memuruna tercih edilmelidir. Sevilen öğretmenler bir dereceye kadar bundan istisna edilebilir. İşte bu ziyaretlerin birisinde âdet olduğu veçhile köyün ileri gelenleri hoş geldine, diğerleri de ne cins adam olduğumuzu, niçin geldiğimizi öğrenmeye gelmişlerdi. Maksudımızın sadece bir ziyaretten ibaret olduğunu rehberimiz vasıtasıyla anlattıktan sonra mümkün mertebe mütevazi ve samimi bir şekilde geliş güzel konuşmaya başladık. Kısa bir zaman sonra ahbab olmuş, aramızda büyük bir samimiyet husule gelmişti. Mecliste her köyde rastlanabilen cidden zeki, şeytan ve nüktecilerin yanında ağır başlı, vakur ve anlayışlı şahsiyetler de vardı. Bunlar gayet temkinli davrandıkları halde şakacı tipler gösterilen samimiyet ve tavazudan da cesaret alarak serbestçe konuşabiliyorlardı. Bunlardan birisinin bize karşı gösterilen samimiyet ve itimadı belirtmek maksadiyle daha evvel gelen bir gruba nasıl bir oyun oynadıklarını kahkahalarla anlatması köydeki araştırmalar bakımından çok enteresan ve şayanı dikkattir. Köylülerin ifadelerine göre Tarih veya Arkeolojiyle meşgul olduğu anlaşılan bu zatla arkadaşları, yukarıdan aşağıya bakan, her türlü ikramları reddeden, istihfafla dolu bir eda ile hemen sualler sormağa başlayınca ; orada hazır olanlar içerlemiş birer birer meclisi terketmeğe başlamışlar. Bu esnada hikâyecimiz ortaya atılarak sorulan suallere muhayyelesinden cevaplar vermeğe başlamış ; bu köyde meğer eskiden neler yokmuş, kuleler, su yolları, asma zeytinlikler daha neler de neler. O bunları anlattıkça bizim araştırmacı da sevinç ve heyecandan yerinde duramayıp mütemadiyen nôt alarak arkadaşlarına “ aman monşer ne keşif ne keşif ” diyormuş. Bu hatti zatında basit hikâyeye köydeki araştırmalar bakımından bize ders verecek bir mahiyettedir. Köylünün itimatsız, şüpheli olduğu kadar fevkalâde hassas ve alıngan olduğunu da bu hikâyeden anlıyoruz. Bundan başka, bu araştırmacının, sorulan suallerin köylünün bilgisi dışında olduğunu da anlaması, bilmesi icabederdi.

Böylece daha çok kendi müşahedeleriyle bunların tefsirine dayanmak mecburiyetinde kalan araştırmacı, her şeyden evvel bu müşahede ve tefsirlerinden emin olabilmeli, bunların hakikaten doğru omalarına dikkat etmelidir. Fakat bu hususta şimdiye kadar anlatılmış olanlara ilâve edilmesi lâzımgelen bazı güçlükler daha vardır. Eğer tavır ve hareketleri, faaliyet ve davranışları tetkik edilen ferdlerle bunların mensup olduğu grubun hususiyetleri lâyıkıyla bilinmiyor ve üstelik önceden takınılmış tavır ve peşin hükümlerle hareket ediliyorsa müşahede ve tefsirlerdeki isabet muhakkak azalacaktır. Tâli gruplar ve bunların arasında cari münasebetler hakkında hiçbir fikire sa-

hip olmadan asıl cemiyetin bünyesini meydana getiren tarihi, siyasi, içtimai ve ilâh. şartları, bunların köy cemaati üzerindeki tesirlerini bilmeden ne ferâî davranışlara ne de grup faaliyetlerinin esas motiflerine nüfuz etmek mümkündür. Zira umumî tecrübî psikolojiden öğrendiğimize göre bir davranışı meydana getiren motiv veya situasyon bilinmedikçe onu kat'î, doğru bir şekilde tefsir etmek hemen hemen imkânsızdır. Aynı suretle içtimai bünye, onu teşkil eden gruplar ve bunlar arasındaki münasebetler iyice tetkik edilip anlaşılmadıkça grup faaliyetleri ve ferdi davranışlar lâykiyle takdir ve tefsir edilemez.

Nitekim milletlerarası şöhreti olan büyük bir ilim adamı sırf bu yüzden, bir tetkikinde Türk köylüsünün davranışını tefsir ederken bu nevi bir hataya düşmüştür. Sosyolojide meşhur Coğrafi mektebin muasır mümessillerinden biri olan Huntington "Irkların Karakteri"¹ adlı eserinde Türk karakterinden bahsederken diğer hususiyetleri arasında iktisadî kabiliyet ve zihniyetten mahrum oluşunu bir köylünün davranışlarının tefsirine dayanarak isbata çalışmaktadır: Birinci dünya harbinin sonlarına doğru Konya ovasının sulanması işlerinde çalışan bir Alman mühendis, tuz gölü civarında bir köyün arazisini ölçerken divarın gölgesinde uyuklayan bir Türk köylüsünü görür, sabahtan beri yakınında çalıştığı halde köylünün bu ölçme işleriyle hiç meşgul olmadığı dikkatini çeker ; bu alâkasızlıktan dolayı hayret eder ve merakını gidermek maksadiyle onunla konuşmak üzere yanına yaklaşır. Merhaba der, köylü hiç kıılmadan uyuklar vaziyette, yarı açık gözleriyle selâmını iade eder. Büsbütün hayrete düşen Mühendis sorar : sabahtan beri burada niçin çalışıyorum biliyor musun ? Köylü, yine lâkayit bir şekilde omuzlarını silker. Mühendis devamla, ben bu arazinin sulanması için çalışıyorum, der ; eğer bu kanallar açılırsa sen bugün aldığın mahsulün iki mislini alacaksın diye ilâve eder. O vakite kadar uyuklamasında devam eden köylü, bu son sözleri işitir işitmez, gözlerini açar, içlerinde parlayan şeytanî bir pırlı ve dudaklarında belirên bir tebessümle, öyle ise ben o vakit bugün çalıştığımı yarısı kadar çalışacağım, diye haykırır.

İşte bu müşahededen *Huntington*, Türklerin tenbel ve iktisadî zihniyetten mahrum oldukları neticesini çıkarır.

Maamafih yalnız köylü bahis mevzuu olduğu takdirde o vakit bu fikre iştirâk etmeyen pek az Türk münevveri vardı. Bugün de köylüvü tanımayan birçok münevverlerin hâlâ bu kanaati taşıdıkları görülmektedir. Hakikatta bu müşahedenin sihri kapılmamak mümkün değildir. Zira köylünün davranışı görünüşte gayet sarihdir. Ancak bu davranışın gerçeğe uygun bir şekilde kıy-

1) E. Huntington, The Character of Races. New York, 1924.

metlendirilebilmesi, tefsir edilebilmesi için arkasındaki motivin (saikin), onu besleyen şartların iyice bilinmesi lâzımdır.

Türk köylüsünü bu şekilde davranmaya sevkeden âmiller nelerdir ? Hakikaten Huntington'un zannettiği gibi bu, iklim şartlarının meydana getirdiği biyolojik bir kifayetsizlik, veya değiştirilmesi güç; sonradan kazanılmış bir rahata düşkünlük, yani tembellik neticesi midir? Yoksa içtimai bünyenin, içtimai, tarihi, iktisadi ve idari şartların meydana getirdiği normal, zaruri bir hareket tarzı, bu itibarla ferdi hususiyetlerle izah edilemeyen daha ziyade çevre tesirlerine bağlı, tabii ve makul bir davranış mıdır?

Bu hususta kat'i bir karar varabilmek için hakiki ilim adamı bu noktaları birer birer araştırmak, cevaplandırmak mecburiyetindedir.

Asırlarca devam eden kötü ve ahmakça bir idare altında hemen hemen esir muamelesi gören Türk köylüsü, her nevi teşvik ve himayeden bilhassa içtimai emniyetten mahrumdur. Kazancının elinde kalacağından hiçbir vakit emin olamamıştır. Nasıl olsa elinde tutamayacağı, kendisine bırakılmayacağını bildiği bir şeyden veya şeylerden fazla miktarda edinmeye çalışması, çabalaması budalalık olur. Binaenaleyh ancak kendisine, en zaruri ihtiyaçlarına yetecek kadarını, daha doğrusu saklayabileceği miktarı edinmesi kâfidir. Bundan başka nisbi bir emniyete sahip olsa, elindekini saklayıp muhafaza edebileceğine inansa dahi fazla mahsulünü kıymetlendirmesi, ondan faydalanması zaten mümkün değildir. Çok yakın zamanlara kadar, Toprak Ofisi teşkilâtı kurulmadan evvel gerek yolsuzluk, gerek iç pazar yerlerinin yokluğu veya çok uzak oluşu, dış pazarlarla irtibat temin edememesi dolayısıyla bereketli seneler, köylü için nimet olacağı yerde felâket doğuruyordu. Zira fiyatlar birdenbire düşüyor, köylü en zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar olsun mahsulünden faydalanamıyordu. Şu halde fazla mahsul köylüye fayda yerine zarar veriyordu. İşte bu iki sebepten, fazla mahsulden faydalanamama ve kazancını muhafaza edememe yüzünden Türk Köylüsü, bir insanı istihsal bakımından fazla cehit sarfına sevk ve teşvik eden iki esas saikten mahrumdu. Aynı istikamette tesir eden diğer şartlar nazarı itibare alınmasa bile sırf bu iki sebep, zeki, normal bir insanı Türk köylüsünün hareket ettiği şekilde bir davranışa sevk etmeğe kâfidir. Şu halde Türk köylüsü içinde bulunduğu şartlar altında iktisadi bakımdan en uygun olan hareket ve davranış tarzını seçmeğe muvaffak olmuştur.

Şimdi bir ferd gibi bir zümre veya gurubu en uygun şartları seçmek ve bunları gerçekleştirmek şartıyla istenilen istikamete sevk etmenin mümkün olduğuna burada işaret ettikten sonra Huntington'un köylünün davranışını tefsirinde neden yarıldığı meselesine dönebiliriz.

Alman mühendis gibi Huntington da başka bir cemiyete ve muayyen

şartlar içinde meydana gelmiş davranışlara ait mefhumları, kanaat ve ölçüleri, önceden edinilmiş peşin hükümlerin tesiriyle tamamıyla başka belki de zıt şartlar altında yaşayan bir cemiyetin fertlerine tatbik etmek istemiştir.

Binaenaleyh köydeki araştırmalarında genç araştırmacıların aynı hatâyâ düşüp müşahedelerini yanlış kıymetlendirmemeleri ve isabetli tefsirlerde bulunabilmeleri için tetkik mevzularını ne olursa olsun her şeyden evvel köy cemaatini karşılıklı münasebetler içinde bütünü ile kavramağa çalışmalıdırlar. Evvelâ köy bünyesini, tâli grupları, bunlar arasındaki karşılıklı münasebetleri, grup liderlerinin ve diğer sivrilmiş şahsiyetlerin statülerini, grup içindeki rollerini, cemaatin içinde yaşadığı içtimai, iktisadi, vesair şartları, problemlerini, bunlar karşısında takınmış oldukları tavırları, muhtelif grupları, birleştiren veya ayıran faktörleri, umumiyetiyle köylünün kıymet ölçülerini, kıymet sistemini, atitütlerini, inanışlarını, hülâsa köy kültürünü bütünüyle anlamağa, öğrenmeye gayret etmelidirler. Araştırmacı bu bilgiyi edindikten sonradır ki ancak mevzuu nasıl tetkik edebileceğini, hangi metbu veya metodları kullanabileceğini, hangi şahıslardan ne tarzda faydalanabileceğini tâyin edecek ve toplayabildiği malzemeyi doğru olarak kıymetlendirip tefsir edebilecektir.

Böyle hareket etmeyip bir veya birkaç metoda göre büyük bir dikkat ve itina ile önceden hazırladığı bir şemayı turist gibi girdiği köye birkaç saat zarfında veya birkaç günde tatbik etmeğe kalktığı takdirde alacağı neticelerin sıhhatinden şüphe etmek lâzımdır. Çünkü bu tarzda hareket eden araştırmacı hakiki içtimai ve karşılıklı ferdi münasebetleri ifşa etmesi tamamıyla tesadüfe bağlı olan bir malzeme elde etmiş olacaktır. Binaenaleyh varlığı sadece mücerret, metodik şemalara dayanan, çeşitli tefsirlere elverişli ve içtimai hâdiselerle bağlılığı, kat'î olarak kestirilemeyen bir malzemenin ilmî bakımdan büyük bir kıymeti olmayacağı aşikârdır. Bunun gibi müşahede edebildiği muhtelif faaliyet ve davranışları da doğru olarak tefsir edemeyecek ve elde ettiği neticeleri kontrol imkânından da mahrum olacaktır.